

تحلیل عوامل موثر بر تمایل به پذیرش کشت زعفران (مطالعه موردی: کشاورزان شهرستان فراهان استان مرکزی)

زهرا خوشنودی فر^۱، مستانه غنجی^{۲*}، پرویز رحیمی مصلح آبادی^۳

۱. استادیار آموزشی، عضو هیات علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، مجتمع آموزش عالی سراوان. سراوان، ایران.
۲. کارشناس شرکت مادر تخصصی خدمات کشاورزی. تهران. ایران. (نگارنده مسئول)
۳. دانشجوی دکتری مدیریت مالی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک. ایران.

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۰۸ تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۱۳

خوشنودی فر، ز.، غنجی، م.، رحیمی مصلح آبادی، پ.، . تحلیل عوامل موثر بر تمایل به پذیرش کشت زعفران
(مطالعه موردی: کشاورزان شهرستان فراهان استان مرکزی)

نشریه ترویجی زعفران، دوره ۳ - شماره ۱ - پایبند ۴ - بهار و تابستان ۱۴۰۰ صفحه: ۰۷-۰۱

چکیده

این پژوهش به منظور بررسی عوامل موثر بر تمایل به پذیرش کشت زعفران در بین کشاورزان استان مرکزی انجام شد. جامعه آماری تحقیق ۲۵۸ نفر از کشاورزان شهرستان فراهان در استان مرکزی بودند که با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی ساده، ۱۵۲ کشاورز به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شدند. ابزار تحقیق، پرسشنامه ای بود که روایی محتوایی آن به کمک گروهی از متخصصان و صاحب نظران در این حوزه مورد تأیید قرار گرفت. آزمون مقدماتی نیز برای به دست آوردن پایایی ابزار پژوهش انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد، مؤلفه های عضویت در تعاونی های تولید کشاورزی، بازاریابی، منابع اطلاعاتی و ارتباطی، روان شناختی، جغرافیایی، نهاده های تولیدی و مدیریتی از جمله عواملی هستند که تأثیر مثبتی بر تمایل کشاورزان به پذیرش کشت زعفران دارند. همچنین مؤلفه سن، سطح تجربه، مالکیت منابع آبی، درآمد سالیانه و مؤلفه اقتصادی تأثیر منفی و معنی داری بر تمایل به پذیرش کشت زعفران از سوی کشاورزان داشته است.

واژه های کلیدی: زعفران، مدل لاجیت، پذیرش کشت زعفران، ارزش اقتصادی

آدرس پست الکترونیکی نگارنده مسئول: feryal.gh@gmail.com

بیان مساله

یکی از سیاست‌های مهم در بخش کشاورزی و توسعه روستایی، تأکید بر محصولات استراتژیک متناسب با مناطق مختلف است. بنابراین، شکل‌گیری الگوهای کشت در هر منطقه متأثر از فرآیندهای طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در طول زمان و مکان‌های مختلف است و اثرات آن در کل نظام‌های مرتبط با کشاورزی (اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی) بروز و ظهور خواهد کرد (سوادی مالیدره، ۱۳۹۰). اگرچه این توسعه در الگوی کشت، رویه‌ای است که تحت تاثیر شرایط اقتصادی، اجتماعی و محیطی جوامع روستایی ممکن است اتفاق افتد و موضوعی که اهمیت دارد، انجام این تغییر در کشت طی یک برنامه‌ریزی صحیح است (محتشمی و زندی دره - غربی، ۱۳۹۶). بنابراین با توجه به عوامل ذکر شده و افزایش ۷۵ درصدی جمعیت جهان نسبت به جمعیت حاضر تا سال ۲۰۵۰، الگوی کشت نیز نیازمند تغییر و تحول می‌باشد (ایفاد، ۲۰۰۸).

مجموعه ظرفیت‌های کشور در بخش کشاورزی مؤید وجود مزیت‌های نسبی فراوان در این بخش است. از این رو یکی از امیدوارکننده‌ترین راه‌ها برای جبران نارسایی‌های مربوط به محصولات کشاورزی، تولید و بازاریابی محصولات با ارزش بالا همانند محصولات باغی غیرستنی و گیاهان دارویی و معطر است (ایفاد، ۲۰۰۸). یکی از محصولاتی که کشور در تولید آن مزیت داشته و صادرات آن نیز می‌تواند در ایجاد درآمد ارزی برای کشور نقش داشته باشد، زعفران است (یاوری و زرافشانی، ۱۳۹۶).

زعفران یکی از مهمترین محصولات کشاورزی و صادراتی ایران است که می‌تواند در راستای تحقق برنامه‌های توسعه مبتنی بر افزایش صادرات غیرنفتی

به‌عنوان یکی از منابع مهم ارزآوری در کشور باشد. مزایایی بسیار زیادی همچون نیاز آبی اندک، امکان بهره‌برداری به مدت ۷-۵ سال در یک نوبت کشت، سازگاری با اقلیم آب و هوایی ایران، ماندگاری طولانی محصول، سهولت حمل و نقل و عدم نیاز به ماشین-آلات سنگین و پیچیده، افزایش درآمد نقدی خانوار و بهبود معیشت در میان جوامع روستایی و جلوگیری از مهاجرت آنها، ایجاد اشتغال مولد و ارزآوری قابل توجه زعفران و استفاده از زعفران در بخش‌های دارویی و صنعتی به دلیل رنگ، عطر و خواص ویژه سینتوتوکسیک و ضد سرطانی آن، موجب گسترش کشت این محصول شده به نحوی که ایران را به بزرگ-ترین تولیدکننده‌ی زعفران در دنیا تبدیل نموده است. با توجه به محدودیت‌های موجود در زمینه منابع آبی به‌نظر میرسد توسعه سطح زیرکشت این محصول نیازمند شناسایی عواملی است که در تمایل به کشت زعفران در این مناطق تاثیرگذار هستند. پذیرش کشت زعفران تحت تاثیر عوامل مختلفی قرار می-گیرد که هر یک نقش مشخصی در توسعه و ترویج کشت زعفران خواهند داشت. در استان مرکزی به ویژه شهرستان فراهان با وجود معرفی و توصیه این محصول، فقط تعداد اندکی از کشاورزان و آن هم در سطح محدود (۲-۱ هکتار) اقدام به کشت آن نموده-اند. با توجه به این مساله، اهمیت مطالعه‌ی حاضر که با هدف بررسی عوامل موثر بر تمایل کشاورزان به پذیرش کشت زعفران به انجام رسیده است، بسیار مشهود است.

معرفی دستاورد یا راهکار

بررسی‌ها نشان می‌دهد که عوامل مختلفی مانند ویژگی‌های فردی-حرفه‌ای زعفران کاران، ویژگی‌های

اقتصادی، اجتماعی، اطلاعاتی و ارتباطی، روانشناختی، بازاریابی، مدیریتی، جغرافیایی و نهاده‌های تولید بر تمایل کشاورزان به کشت زعفران تأثیرگذار است. در این مطالعه نیز تأثیر هر یک از مؤلفه‌های ذکر شده بر میزان تمایل افراد به پذیرش کشت زعفران مورد بررسی قرار گرفته است. در پژوهش حاضر، محققان از دو گروه (متمایل و غیرمتمایل به پذیرش) از کشاورزان شهرستان فراهان استان مرکزی نظرسنجی کرده و این گروه‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی مورد مطالعه قرار گرفتند. سیاست سازمان جهاد کشاورزی استان تغییر الگوی کشت با توجه به شرایط خشکسالی حاکم بر منطقه، بهره‌گیری از کشت‌های با نیاز آبی کم و مناسب با شرایط آب و هوایی منطقه بوده و بر همین اساس کشت زعفران در سال‌های اخیر افزایش یافته است. همچنین ظرفیت‌های بسیار مناسبی در این منطقه برای تولید کشت زعفران وجود دارد که جوانان میتوانند از توسعه آنها برای کسب درآمد و حتی ایجاد اشتغال

جدول ۱- مؤلفه‌های مورد بررسی در پذیرش کشت زعفران از سوی کشاورزان

متغیر واحد سنجش (عدد بین ۰ تا ۱)
<p>مؤلفه اقتصادی</p> <p>مؤلفه بازاریابی</p> <ul style="list-style-type: none"> - بازاریابی و فروش بهتر - ایجاد کانال ارتباطی برای فروش بهتر از جمله ثبت شرکت و اقدام برای تهیه برند تجاری - حمل و نقل راحت و شرایط نگهداری آسان نسبت به محصولات دیگر حتی در بلند مدت - خلاقیت در بسته بندی و عرضه محصول برای فروش بهتر - تغییرات نرخ ارز و سودآوری بیشتر محصول - بی ثباتی کمتر قیمت محصول طی سال‌های مختلف - قابلیت محصول برای سلف فروشی
<p>مؤلفه منابع اطلاعاتی و ارتباطی</p> <ul style="list-style-type: none"> - الگوبرداری از کشت زعفران در استان‌هایی از جمله خراسان - استفاده از توصیه سایر کشاورزان و رهبران محلی - استفاده از اطلاعات موجود در وب سایت‌های معتبر - شرکت در دوره‌ها و کلاس‌های آموزشی و استفاده از توصیه‌های مروج - مزرعه‌نمایشی محصول زعفران - بازدید از نمایشگاه‌های کشاورزی زعفران - مجلات و کتب کشاورزی در ارتباط با زعفران - فیلم‌های آموزشی - ترویجی مربوط به زعفران
<p>مؤلفه روان شناختی</p> <ul style="list-style-type: none"> - داشتن امید و انگیزه و دل سرد نشدن - علاقه به کشت زعفران به عنوان یک کشت جدید - روحیه‌ی ریسک‌پذیری - آینده‌نگری - داشتن اطلاعات اولیه زیاد در مورد کشت زعفران - استفاده از فرصت‌ها (شخصیتی فعال) - هدف داشتن

مؤلفه جغرافیایی

- خواب یک ساله زمین بعد از کاشت
- فاصله زمانی کم بین آبیاری تا گلدهی زعفران
- سهولت در کاشت، داشت و برداشت
- قابلیت زمین های درجه سه و زمین هایی با مقیاس کوچک برای کاشت زعفران
- قابلیت جابجایی بذر (پیاز زعفران) پس از هفت سال محصول دهی
- هم زمانی فصل برداشت محصول با ایام فراغت از کار کشاورزان
- احتیاج نداشتن به مراقبت از محصول در فصول غیرزراعی آن
- بیمه محصول در منطقه
- استانداردهای تولید مشخص و مقاوم بودن محصول در برابر گرما و خشکسالی (نیاز به دو مرحله آبیاری)

مؤلفه نهاده های تولیدی

- اطلاعاتی راجع به ارزان بودن بذر محصول
- نیاز کمتر به سموم دفع آفات
- نیاز کمتر به کودهای شیمیایی
- نیاز کمتر به هزینه استفاده از ماشین آلات کشاورزی
- نیاز کمتر به هزینه نیروی کار
- نیاز کمتر به آب زراعی

مؤلفه مدیریتی

- اطلاعاتی راجع به امکان انبار محصول برای فروش در دوره های رونق بازار
- نقش رسانه ها در رویکرد به محصول زعفران
- سیاست های تشویقی به دستگاه های دولتی

استفاده کنند. زعفران است که یک متغیر کیفی است. مقدار عددی آن برای آن دسته از کشاورزانی که تمایل به پذیرش کشت زعفران دارند، یک و آن دسته از کشاورزانی که تمایل به پذیرش کشت زعفران ندارند، صفر است. متغیرهای مستقل مورد استفاده در این مطالعه در برگیرنده اطلاعات فردی، اقتصادی و اجتماعی کشاورز، مؤلفه های اقتصادی، بازاریابی، منابع اطلاعاتی و ارتباطی، روانشناختی، جغرافیایی، نهاده های تولیدی و مدیریتی بود که اطلاعات مربوط به آنها در جدول ۱ ارائه شده است. نتایج تحقیق و نظرسنجی کشاورزان نشان داد بیشترین نتایج (۷۸ درصد) تعداد کشاورزانی که تمایل به پذیرش کشت زعفران دارند، در گروه سنی ۵۰-

استفاده کنند. ابزار جمع آوری اطلاعات در تحقیق حاضر پرسشنامه بوده است و برای بررسی و تحلیل اطلاعات پرسشنامه از مدل رگرسیون لجستیک استفاده گردید. این مدل زمانی مورد استفاده قرار میگیرد که متغیر وابسته به صورت دوتایی، اسمی یا ترتیبی باشد و برای متغیرهای توصیفی یا مستقل هیچ محدودیتی وجود ندارد. رگرسیون لجستیک، ارتباط احتمال عضویت در گروه را با یک یا چند متغیر پیش بینی کننده نشان می دهد. برای نشان دادن میزان تاثیر متغیرهای مستقل به کار رفته در الگو بر تمایل کشاورزان به توسعه کشت زعفران از الگوی لاجیت استفاده شد. در این مطالعه متغیر وابسته تمایل کشاورزان به پذیرش کشت

نمیکنند چرا که افرادی که دارای تحصیلات دیپلم و یا کمتر از دیپلم (حتی ابتدائی) بودند با افرادی که دارای تحصیلات تکمیلی بودند، از نظر طبقه‌بندی در گروه متمایل یا غیرمتمایل به پذیرش کشت زعفران تفاوتی نداشتند.

همچنین مشخص شد که حدود ۳۸/۵ درصد از افراد متمایل به کشت زعفران از تجربه‌ی کشت ۱۰ تا ۲۰ سال برخوردارند در حالی که حدود ۶۷/۵ درصد از افراد غیرمتمایل به کشت زعفران از تجربه‌ی کشت ۳۰ سال به بالا برخوردار هستند و این نشان‌دهنده تاثیر منفی تجربه کاری در امر کشاورزی بر پذیرش کشت زعفران توسط کشاورزان منطقه است. تصور بر این است ویژگی تغییر و نوآوری و پذیرش نوآوری-هایی چون کشت زعفران با تجربه کار کشاورزی رابطه عکس دارد و افرادی که در این حرفه، صاحب تجربه هستند در پذیرش نوآوری‌ها و تغییر در شیوه کشاورزی، مقاومت بیشتری از خود نشان میدهند. از سایر ویژگی‌های اقتصادی که بر تصمیم‌گیری

۳۰ سال قرار دارند، در حالیکه بیشتر (۹۵ درصد) کشاورزانی که تمایل به پذیرش کشت زعفران ندارند، بین ۵۰ تا ۷۰ سال سن دارند. در دامنه‌ی سنی ۳۰ تا ۵۰ سال به علت داشتن تجربه‌ی کافی و توان فعالیت، نوپذیری بیشتری وجود دارد. در حالیکه با افزایش سن، افراد ریسک‌گریزترند و از پذیرش نوآوری خودداری میکنند. همچنین سطح تحصیلات به‌عنوان یک متغیر اجتماعی تاثیرگذار میتواند تاثیر متفاوتی بر نگرش و عملکرد افراد داشته باشد. نتایج نشان داد که به ترتیب حدود ۳۳ و ۳۷/۵ درصد از افراد متمایل و غیرمتمایل به کشت زعفران از تحصیلات ابتدائی برخوردار هستند که این مسأله بیانگر آن است که میزان تحصیلات نمیتواند در تمایل به پذیرش کشت زعفران تاثیر چندانی داشته باشد. براساس نتایج به دست آمده از آزمون کروسکال والیس و مقایسه گروه‌های سواد با متغیر وابسته دو وجهی (تمایل و عدم تمایل به کشت زعفران) میتوان گفت تحصیلات نقش مهمی در پذیرش و عدم پذیرش کشت زعفران ایفا

جدول ۲- نتایج برآورد تابع لاجیت برای مؤلفه‌های موثر بر تمایل به پذیرش کشت زعفران

متغیرها	ضرایب برآورد شده	آماره χ^2	کشتش کل (درصد)
سن	-۵/۰۴	۳/۰۶**	۱/۵۱
سطح تحصیلات	۰/۰۱۰	۰/۱۴۲	۰/۰۷
سطح تجربه	-۱/۴۲	۱/۸۲*	۰/۱۱
مالکیت منابع آبی	-۰/۰۷۳	۲/۲۲**	۰/۴۸
درآمد سالیانه	-۱/۷۷	۱/۸۲*	۰/۱۲
عضویت در تعاونیهای تولید کشاورزی	۳/۱۷	۲/۰۲**	۰/۳۰
بازاریابی	۱/۰۶۹	۰/۵۹۷*	۰/۸۲۷
منابع اطلاعاتی و ارتباطی	۱/۱۶۶	۵/۴۳۷**	۲/۷۱۹
روان شناختی	۱/۰۱۷	۱۱/۵۴۲**	۳/۴۵۴
جغرافیایی	۱/۰۴۶	۰/۰۰۱*	۰/۰۳۵
اقتصادی	-۰/۸۴۱	۰/۷۲۰*	۰/۷۱۳
نهاده های تولیدی	۱/۰۶۹	۰/۴۹۱*	۰/۷۴۹
مدیریتی	۰/۶۸۴	۶/۴۵۰**	۱/۷۳۸
ثابت	۵/۶۴۷	۵/۳۰۷	۱۳/۰۰۹

** معنی دار در سطح ۱ درصد، * معنی دار در سطح ۵ درصد

متغیرهای سن، سطح تجربه، مالکیت منابع آبی، درآمد سالیانه و مؤلفه اقتصادی بر تمایل به پذیرش کشت زعفران به صورت منفی و معنی‌دار است. همچنین متغیر سطح تحصیلات تأثیر مثبت و البته غیرمعنی - داری در مدل داشتند (جدول ۲).

توصیه‌های ترویجی

* اتخاذ تمهیدات لازم در خصوص ارائه تسهیلات و نهاده‌های تولیدی به منظور جذب نیروی کار جوان

* استفاده از کانال‌های ارتباطی و اطلاعاتی موثر برای کسب آگاهی و همچنین عضویت در تعاونی‌های تولید کشاورزی

* برگزاری نمایشگاه‌ها و استفاده از تبلیغات تلویزیونی و رادیویی و پخش بروشور در خصوص فواید اقتصادی کشت زعفران

* اعمال سیاست‌های مدیریتی مناسب و ارائه راهکارهای بهینه در جهت ترویج کشت زعفران

* توجه به عوامل جغرافیایی منطقه جهت توسعه کشت زعفران

* توجه به مؤلفه روانشناختی و ویژگی‌های شخصیتی کشاورز مانند ریسک‌پذیری، علاقه و انگیزه، آینده‌نگری

کشاورزان به پذیرش کشت زعفران تأثیرگذار است میتوان به دسترسی به منابع آب اشاره نمود. نتایج حاکی از آن است که ۶۸/۷۵ درصد کشاورزانی که تمایل به پذیرش کشت زعفران دارند غیرمالک بوده و ۷۵ درصد کشاورزان غیرمتمایل، مالک میباشند. در توجیه این یافته میتوان به این مسأله اشاره داشت که کشاورزانی که توان اقتصادی زیادی ندارند، معمولاً در گروه پذیرندگان کشت زعفران هستند. چون یکی از خصوصیات اصلی این گیاه زراعی هزینه‌های کم کاشت و برداشت آن است.

برای نشان دادن میزان تأثیر متغیرهای مستقل به کار رفته در الگو بر تمایل کشاورزان به پذیرش کشت زعفران از الگوی لاجیت استفاده شده است. در جدول ۲ علاوه بر ضریب متغیرهای بررسی شده، کشش - پذیرش احتمال پذیرش کشت زعفران بر اثر تغییر هر یک از متغیرهای مستقل در مدل گزارش شده است. مقادیر ستون کشش کل نشان‌دهنده درصد تغییر در احتمال پذیرش کاشت زعفران بر اثر یک درصد تغییر در متغیرهای مربوطه میباشد و برای متغیرهای مجازی مفهوم اقتصادی ندارد. برای مثال مقدار کشش کل برای متغیر عضویت در تعاونی‌های تولید کشاورزی برابر با ۰/۳ است که نشان میدهد با فرض ثابت بودن عوامل دیگر، به طور میانگین با یک درصد افزایش عضویت در تعاونی‌های تولید کشاورزی، احتمال پذیرش کشت زعفران از سوی کشاورز، ۰/۳ درصد افزایش خواهد یافت. نتایج برآورد مدل نشان داد که عواملی نظیر استفاده از تسهیلات بانکی، عضویت در تعاونی‌های تولید کشاورزی، منابع اطلاعاتی و ارتباطی، روانشناختی، جغرافیایی، نهاده‌های تولیدی و مدیریتی مهمترین عوامل تأثیرگذار بر تمایل به پذیرش کشت زعفران در منطقه مورد مطالعه هستند. البته تأثیر

منابع

- رمضانی، م.ر.، دوران‌دیش، ا.، و داوری ترشیزی، م. ۱۳۹۷. تحلیل اقتصادی و بررسی عوامل موثر بر ناکارایی مزارع زعفران شهرستان گناباد. نشریه پژوهش‌های زعفران. ۶(۲): ۱۹۱-۲۰۲.
- زندى دره‌غریبی، ب.، کرباسی، ع.، و محتشمی، ت. ۱۳۹۷. الگوی برنامه‌ریزی توسعه کشت زعفران با تاکید بر مدیریت منابع آبی. نشریه زراعت و فناوری زعفران، ۷(۳): ۳۹۷-۴۱۰.
- سوادى مالیده، ا. ۱۳۹۰. پیامدهای اقتصادی اجتماعی تغییر الگوی فرهنگ و نقش آن در توسعه روستایی (تغییر الگوی برنج به مرکبات در ارتفاعات روستای تاژان استان مازندران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- عادل‌لی، ج.، عنابستانی، ا. ۱۳۹۴. بررسی علل گسترش کشت زعفران در مناطق معتدل کوهستانی استان گلستان (مطالعه موردی: روستای وامانان). مجله زراعت و فناوری زعفران، ۳(۲): ۱۳۳-۱۴۴.
- محمدزاده، ح.، کرباسی، ع.، و کاشفی، م. ۱۳۹۵. مقایسه کاربردی لاجیت، پروبیت و توبیت در بررسی عوامل موثر بر پذیرش بیمه زعفران (مطالعه موردی: شهرستان قاین). نشریه زراعت و فناوری زعفران، ۴(۳): ۲۵۴-۲۳۹.
- IFAD, 2008. The role of high-value crops in rural poverty reduction in the Near East and North Africa. Near East and North Africa Division, Program Management Department. 26 p.
- Mohammadi, H., Ranjbar, F., and Soltani, M., 2011. Assess potential of saffron in the city of Marvdasht. Climate Geography and Environmental Planning Journal. 22(3): 143-154.
- Reganold, J.P. 2014. Organic agriculture as a form of sustainable agriculture. Encyclopedia of Plant and Crop Science, Marcel Decker, New York, 846-849.
- Chang Hwan, Y., Jin Chae, Y.O.O. and Shun Bo, Y.A.O. 2014. Farmers willingness to switch to organic agriculture: A non-parametric analysis. Agricultural Economics (Zeme.de.lska Ekonomika), 60(6): 273-278.